
Tragicul destin al sașilor din județul Bistrița-Năsăud la sfârșitul celui de-al doilea război mondial și în anii comunismului

Viorel RUS

Cuvinte cheie: Transilvania de Nord, evacuare, deportare, comunism, emigrant, populație germană.

Mots-clés : le Nord de la Transylvanie, évacuation, déportation, communisme, émigration, population allemande.

1. Prieteni, în următoarele 4 ore trebuie să acționăm!

Cu aceste cuvinte se spune că și-a început discursul generalul *Arthur Phleps*, comandantul SS și de poliție al Transilvaniei, în întâlnirea sa cu reprezentanții sașilor din zona Bistriței și Reghinului, ce a avut loc la Bistrița la 5 septembrie 1944. Apoi a adăugat: „... *Poziția frontului mă constrânge să dau ordin pentru evacuarea populației germane din Ardealul de Nord. În acest scop am eliberat un drum de evacuare. Pe acest drum trebuie să mergeți. În alte condiții nu mai există o cale care să vă ducă în siguranță. Apărarea v-o ofer până în ultima clipă*”¹. Această întâlnire a declanșat de fapt tragicul și umilitorul exod al sașilor de pe teritoriul județului nostru spre Marele Reich în căutarea siguranței vieții, care părea că le este amenințată în cel mai înalt grad.

Era o tragedie cum poate ținutul nostru nu mai cunoscuse niciodată. Mai bine de 30.000 dintre locuitorii săi cei mai civilizați, harnici și gospodari, stabiliți aici de mai bine de 800 de ani, își părăseau pământul natal, agoni-seala lor și a moșilor și strămoșilor lor, plecând în lumea largă. Umilința se adăuga în plus parcă pentru a umple paharul durerii. Falnicul și mândrul popor sas trebuia să se ordoneze pe drum în convoaie de căruțe cu coviltir, asemenea țiganilor corturari, având cu ei mai nimic, ori să se îmbarce în vagoane de marfă, în condiții de viață mizere, de neimaginat.

Contemporanii evenimentului explică plecarea sașilor printr-o psihoză a fricii de moarte prin masacrare în masă de către sălbaticile trupe sovietice, psihoză provocată și exacerbată de militarii întorși de pe front, dar și de către conducătorii național-socialiști locali, care aveau a se teme pentru excesele săvârșite în timpul domniei lor și pleaseră primii. Se adăuga apoi mentalitatea solidarității, foarte puternică în cazul comunităților minoritare. Dintre sași, cei ce se pronunțaseră că vor rămâne erau considerați și numiți dușmani și trădători ai neamului lor, asemenea celor care mai înainte refuzaseră, ei sau copiii lor, să se înscrie voluntari în trupele Wafen SS.

Iată cum descrie *Gustav Zikeli* situația concretă creată atunci:

“ *Între timp s-a apropiat mult frontul dinspre ruși. Autoritățile au început să-și împacheteze actele. Conducerea partidului național-socialist a avut la început intenția de a pune la adăpost bătrânii, femeile și copiii. Unul dintre primii care au părăsit orașul a fost primarul german dr. Kuales, împreună cu familia. Deja la începutul lunii septembrie și-a luat un «concediu de odihnă», dar în acest concediu și-a luat cu el toate bunurile de valoare și cele «rechiziționate» de la evrei. Nu s-a mai întors...*

Câteva zile după indicația de fugă, conducerea partidului național-socialist a dat indicația de retragere generală. Primul tren a plecat la 13 septembrie. Până la sfârșitul lunii septembrie i-au urmat nenumărate. Chiar și locuitorii Armenbürgerinstitut-ului au fost luați.

1 Alexandru Pintelei, Horst Göbbel, *Punct crucial în Ardealul de Nord*, Ed. Verlag Haus Der Heimat (Casa Patriei), Nürnberg, 2004, p. 81.

Liderii partidului nu au plecat cu trenul, cel mai adesea cu mașinile și camioanele puse la dispoziție de autoritățile militare germane. Populația satelor a plecat cu propriile căruțe. Le-au încărcat cu alimente, cu haine și, dacă mai era loc, cu mobilier, și au plecat în necunoscut. Întreaga gospodărie, recolta bogată în fructe și porumb în acel an a rămas pe loc. Din Bucovina și din satele săsești situate mai sus de Bistrița au fost mâinate cirezi întregi de vite prin oraș...

Retragerea nu ar fi fost atât de generală, dacă conducerea politică nu ar fi zvonit o atât de mare teroare. Desigur s-a spus la început că dacă vin rușii nu va rămâne în viață nici un german. Toți vor fi masacrați.

Apoi a venit atât de des folosită vorbă a trădării, dacă rămâneai acasă. Preotul orașului striga în slujbele de duminică împotriva conlocuitorilor trădători, în afară de două trei familii înstărite, au rămas în Bistrița numai săraci”².

Sașii nu au fost luați chiar pe nepregătite. Încă în aprilie 1944 un consiliu al sașilor fusese convocat în Bistrița de către Robert Gaszner, conducătorul zonei Bistrița al Uniunii Populare a Germanilor din Ungaria, dându-se indicația prin conducătorii locali ca toate familiile de la sate să-și pregătească căruțe cu coviltir cu două animale de tracțiune, cei de la oraș, precum și bătrânii, femeile gravide sau cu copii mici urmând să plece cu trenul din gara Bistrița³.

Primele comune din actualul nostru județ care au fost părăsite de către sași au fost Teaca și Viile Tecii la 12 septembrie. Lechința și Dumitra, unde existau cele mai mari comunități rurale săsești din județ, au fost evacuate printre ultimele, în 17 septembrie, respectiv 20 septembrie 1944⁴.

Ce jale mare! Înainte de plecare locuitorii sași ai satelor aduceau bolnavii, bătrânii, femeile cu copii mici sau gravide la Bistrița, centrul de primire fiind în localul liceului german, actualul Liceu «Liviu Rebreanu». Aici erau triați și imbarcați în trenuri împreună cu locuitorii orașului Bistrița. Trenuri pline cu oameni au părăsit Bistrița ori Dej, până în 27 septembrie. Ultimul tren, în cea mai mare parte cu utilaje și instalații demontate ale fabricilor, însoțite de militari germani, a plecat din gara Bistrița la 9 octombrie 1944⁵.

În fiecare localitate preotul și enoriașii săvârșeau o scurtă slujbă și rosteau împreună o rugăciune, după care convoaiele de căruțe părăseau satul în sunetele clopotelor bisericilor care chemaseră oamenii de atâtea ori la comuniune cu divinitatea ori la săvârșirea sfintelor taine precum botezul ori cununile.

Traseul urmat a fost: Bistrița - Dej - Baia Mare - Satu Mare - Carei - Tisa - Polgar, unde s-a traversat Tisa, Parkany, unde s-a traversat Dunărea la sfârșitul lunii octombrie și începutul lunii noiembrie 1944.

Generalul Phelps se ținuse de cuvânt. Pe întreg traseul urmat de căruțe ori trenuri refugiații sași au fost însoțiți de militari germani, care au asigurat paza și ordinea în împrejurările date. Convoaiele de căruțe au ajuns în Austria sau Regiunea Sudetă după un drum de circa 10 săptămâni, unde sașii au fost repartizați în diferite localități pentru a ierna. Nimeni nu știa dacă și peste cât timp frontul sovietic va ajunge în acele locuri și ce va mai fi.

Estimările arată că au părăsit județul nostru în septembrie 1944 peste 30.000 de sași, la care se adăugau circa 600 aflați la muncă în Germania și 3.600 înrolați în armata germană sau maghiară⁶. Au mai rămas în județ 827 de sași, dintre care 435 în Bistrița, 83 în Moruț, 73 în Cușma, iar restul de 236 răspândiți în număr de sub 20 de persoane în alte 33 de alte localități ale județului⁷.

2. Sașii din zona Bistriței-Năsăudului în gulagul sovietic

Temerile sașilor din județul nostru, rămași la casele și în gospodăriile lor, privind masacrarea de către armatele sovietice, nu s-au adeverit. Dimpotrivă, părea că sovieticii erau străini de ura față de sași⁸. Este adevărat că o dată cu retragerea ultimelor trupe germane și hortiste din județ, după jafurile și distrugerile provocate de aceștia, a început devastarea caselor și gospodăriilor celor plecați, dar aceste fapte au fost săvârșite în primul rând de către localnici. Cei rămași au tremurat desigur de frica vandalizării în noapte și a gospodăriilor lor, dar atunci când a avut loc instaurarea noilor organe administrative și chiar alegerea unui reprezentant al lor în consiliul județean, sașii au crezut că puteau să fie liniștiți.

2 Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud (În continuare ANSJB-N), fond personal Gustav Zikeli, dosar 5.

3 Alexandru Pintelei, Horst Göbbel, *op. cit.*, p. 71

4 Ibidem, p. 86.

5 Ibidem, pp. 88-91.

6 Ibidem, p. 87.

7 Recensământul din 1945. "Tablou despre numărul locuitorilor pe naționalități" - 10 ianuarie 1945, la Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente și texte* (În continuare Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *Istoria județului Bistrița-Năsăud...*), Ed. Răsunetul, Bistrița, 2001, pp. 316-318.

8 ANSJB-N, fond personal Gustav Zikeli, dosar nr. 5.

Era liniștea dinaintea furtunii pentru că, parcă asemenea unui trăznet, a venit ordinul Comandamentului Suprem Sovietic concretizat la nivel local în Ordonanța Prefectului Județului Năsăud nr. 5 din 13 ianuarie 1945 care prevedea:

« Art.1. Toți locuitorii de origine etnică germană indiferent de sex, trecuți pe tabelul alăturat sunt considerați ca mobilizați pentru muncă.

Art.2. În timp de 5 ore de la data comunicării prezentului ordin, toți cei mobilizați își vor pregăti bagajele cu îmbrăcămintea necesară, haine de iarnă și vară, încălțăminte, schimburi, așternuturi, pătură și veselă, precum și hrana necesară pentru 20 de zile. Întregul bagaj nu poate depăși greutatea de 150 kg de persoană.

Art.3. Mamele cu copii sugari sunt scutite de muncă. Minorii celor mobilizați rămân în grija rudeniilor și în lipsa acestora în grija primăriilor, respectiv a Prefecturii.

Art. 5. Toți cei mobilizați sunt obligați să aducă cu sine acte de identificare.

Art.6. Averele mobilă și imobilă a celor mobilizați se va preda primăriilor, respectiv pentru păstrare cu inventar...

Sanctiuni: Acei care nu se vor conforma dispozițiilor cuprinse în prezenta ordonanță, vor fi internați în lagăre de concentrare...»⁹.

În baza acestei ordonanțe, în ziua de 13 ianuarie 1944 a început vânatoarea sașilor din județ de către așa-zisi comisari, în cea mai mare parte evrei, însoțiți de soldați sovietici și gardieni publici. Sașii urmau să fie deportați în Uniunea Sovietică, după ce erau prețuiți de către ofițeri sovietici dacă sunt buni de muncă, precum vitele. Se întocmiseră tabele care ar fi trebuit să cuprindă bărbați între 17 și 45 de ani și femeile între 18 și 30 de ani. Se exceptau: specialiștii necesari întreprinderilor, bolnavii, invalizii, cei cu căsătorii mixte, femeile cu copii sub un an ori gravide și militarii sub armă¹⁰.

Însă faptul că județul nostru avea de dat sovieticilor obligatoriu un număr mare de oameni ce urmau a fi deportați și ura față etnicii germani atât de puternică la puținii evrei scăpați din lagărele de concentrare naziste, deveniți comisari comuniști, au făcut ca începând cu seara zilei de 13 ianuarie 1944 să fie duși la sediile locale ale siguranței între 200 și 300 de sași din toate localitățile încălcându-se prevederile ordinelor comandamentului sovietic privind vârsta.

Iată modul în care au decurs lucrurile așa cum le-a trăit una dintre tinerele fete, care avea să cunoască toate ororile deportării în gulagul sovietic:

„... E sâmbătă seara; se apropie ora douăzeci. În curte se aud pași; se înmulțesc, scârțâie oribil zăpada înghețată. Prin geamul ușii bucătăriei se vede o siluetă, intră. În urma ei mai apar cinci sau șase persoane; câțiva evrei reîntorși din Germania și doi gardieni.

– Aici locuiește familia Pfeiffer Gustav și Margareta?

– Da.

– În decurs de o oră să fiți gata de plecare, cu mâncare pentru douăzeci de zile și haine de iarnă și de vară!...”¹¹.

Arătam că în arestarea pentru deportare nu s-a ținut cont de ordinul comandamentului sovietic și prevederile ordonanței prefecturii. Olga Pfeiffer din Năsăud, tânăra fată de atunci, ale cărei amintiri dureroase le-am redat mai sus, spre exemplu, nici nu era cuprinsă în listele inițiale ale arestării. Ea a fost arestată totuși în urma unei deliberări scurte făcută de așa-zisa comisie după ce a fost văzută acasă.

Sau un alt exemplu: mama doctorului Payer, pe atunci student la medicină, deportat și el, a fost arestată pentru deportare, deși avea mai mult de 42 de ani. A scăpat doar mai târziu, în urma unei trieri finale la Iași¹².

În sfârșit, tânăra Ludmila Blum din Ilva Mică nu fusese nici ea inclusă în liste, ci doar fratele ei, Alexandru Blum. Nu a conceput însă să-și lase singur fratele la necaz, știind că nu era prea descurcăreț din fire. A pornit pe urmele fratelui său, a ajuns grupul de bistrițeni la Iași și a plecat spre Rusia cu trenul în care a fost imbarcat eșalonul celor 2.000 de sași și șvabi, din care făceau parte și bistrițenii, spre bucuria paznicilor soldați sovietici, care și așa aveau lipsuri în efectiv, oameni care fugiseră sau pe care îi ajutaseră chiar ei să fugă, contra unor sume de bani sau a unor bijuterii de valoare din aur și argint.

9 Dr. Ștefan I.Pop, „O pagină de istorie”, Ed. Minerva, Bistrița, 1947, Anexe.

10 Dumitru Șandru, „Etnicii germani și detașamentele de muncă din România, 1944-1946”, în Arhivele Totalitarismului, Anul III, Nr. 1/1995, p. 29.

11 Olga Pfeiffer Cunesco, „O călătorie gratuită”, Editura Vremea, București, 2003, p. 9.

12 Dr. Franz Payer, „Viața unui medic”, Editura Semne, București, 2003, p. 92.

Și culmea, doamna *Ludmila Blum*, din Ilva Mică, ne povestea că din Năsăud a fost ridicată de pe stradă o dată cu sașii și o fată româncă pe nume *Nășcuț* care avea să moară în deportare, iar din Iași doi tineri teologi români, care priveau cu milă în gară îmbarcarea eșalonului respectiv în vagoane¹³.

Iată ce au pregătit sovieticii, cu complicitatea autorităților românești bistrițene, sașilor din Bistrița-Năsăud, asemănător cu ceea ce avea să li se întâmple de fapt majorității celor peste 70 de mii de etnici germani din România, care aveau să fie deportați în iadul sovietic:

Arestații au fost duși la sediul siguranței locale ori al postului de jandarmi și ținuți sub pază o noapte, șezând pe geamantanele cu lucrurile și alimentele pe care și le-au putut lua cu ei în grabă. A doua zi la amiază au apărut camioane rusești, care i-au transportat spre Bistrița, urmând trasee în care să poată lua cât mai mulți oameni din alte localități și i-au depus în fosta cazarmă a batalionului de vânători de munte.

Dr. Franz Payer în lucrarea sa autobiografică citată apreciază că în cazarmă se adunaseră între 200 și 300 de persoane și că în momentul plecării efective din Iași spre Rusia, după ce făcuseră mai înainte o haltă în Cluj, din eșalonul de circa 2.000 de persoane îmbarcate într-o garnitură de tren marfar de circa 40 de vagoane, sașii bistrițeni reprezentau 15%, sașii bucovineni 15%, majoritatea de 70% fiind șvabi bănățeni. Înclinăm să-i dăm crezare cu atât mai mult cu cât încă din Iași și apoi după plecare pe întreg traseul spre Urali acesta fusese însărcinat ca din două în două zile să efectueze ca slujitor al medicinei un control sanitar al deportaților¹⁴.

Un calcul ușor de făcut ne arată că la începutul anului 1945, dintre cei 827 de sași, câți se știe că rămăseseră în zona Bistriței-Năsăudului, au fost deportate pentru muncă forțată în U.R.S.S. circa 300 de persoane. Acest număr ni se pare aproape de adevăr, cu atât mai mult cu cât, cercetând cu atenție Dosarul nr. 6.713/1945 din Fondul Prefectura Județului Năsăud de la Direcția Județeană B-N a Arhivelor Naționale, am găsit un număr de 49 de persoane de etnie germană înscrise în tabele nominale pe localități ca ridicate de ruși și un număr de peste 100 de persoane cu mențiunea lapidară "ridicați" ori "internați de ruși". În plus, numărul avansat de către dr. Payer este confirmat atât de către Olga Pfeiffer Cunesco, din a cărei carte de memorii am citat deja, cât și de mărturisirile Ludmilei Blum¹⁵.

Ajunși la Iași, via Cluj, în vagoane de marfă insalubre, după ce din cauza păduchilor între cei 2.000 de oameni din eșalonul din care făceau parte și bistrițenii au apărut îmbolnăviri de tifos, sovieticii au hotărât îmbarcarea lor urgentă și expedierea spre Rusia. Bărbați și tinere femei, triști și fără speranță, au fost îngrămădiți în vagoane de marfă sovietice cu priciuri, o sobă de tuci în centru și o gaură în podele pentru satisfacerea necesităților.

Traseul parcurs de garnitura celor mai bine de 40 de vagoane cu deportați în trei săptămâni a fost Iași - Dniepropetrovsk - Harkov - Voronej - Saratov - Sâzrani - Kuibâșev - Orenburg - Kuvandâk, pe râul Sakmara¹⁶. Frigul i-a pătruns până la os, mâncarea de acasă li se terminase, iar sovieticii le-au dat mâncare în tren de patru ori în trei săptămâni, o singură dată mâncare caldă - arpacaș fiert cu pâine, iar în rest puțină pâine cu pește sărat ori coji de pâine prăjită în cuptor. În loc de apă deportații lingeau gheața de pe piroanele vagoanelor¹⁷.

La Kuvandâk în Urali au ajuns în 16 martie 1945, rămânând acolo în lagărul de internați germani nr. 1.901, de unde aveau să se întoarcă peste ani ori niciodată doar o mică parte dintre deportați, ceilalți fiind duși mai departe. A depins de vagonul în care fuseseră îmbarcați, astfel că rudeni și cunoscuți au fost despărțiți fără nici o regulă accentuând tristețea și spaima.

Pentru cei rămași în Kuvandâk, între care și martorii noștri, au urmat baia de deparazitare, pentru că ajunseră plini de păduchi, cazarea în bordeie sub pământ construite din bârne necioplite câte 100 de persoane laolaltă și cina după atâta foame, formată dintr-o lingură de varză călită și o felie de pâine, apoi somnul pe priciuri din aceleași bârne necioplite. A fost, și, o scurtă perioadă de carantină datorată tifosului, în care singura activitate era degajarea zăpezii de pe bordeie pentru a nu se dărâma peste oameni și lecțiile de educație politico-ideologică ținute de altfel în toată perioada deportării de către politrucii lagărului, care se terminau invariabil cu concluzia: « *Tov. Stalin îți dă voie să urci cât mai sus, dar cu condiția să te porți bine, dacă nu, îți dă peste cap de cazii mai jos decât*

13 Cu doamna Ludmila Blum, care a rămas în deportare până în ianuarie 1950 am purtat o discuție deosebit de instructivă, în ziua de 31 martie 2005, la domiciliul acesteia din Ilva Mică.

14 Dr. Franz Payer, *op. cit.*, p. 93.

15 Insistăm asupra numărului deportaților sași din județul nostru în U.R.S.S. pentru a corecta concluzia la care au ajuns Alexandru Pintelei și Horst Göbbel, autorii admirabilei cărți citată de noi mai sus „*Punct crucial în Ardealul de Nord*”, cum că numărul lor ar fi fost de numai 43 de persoane.

16 Dr. Franz Payer, *op. cit.*, p. 94.

17 Olga Pfeiffer, *op. cit.*, pp. 22-23.

ți-ai închipuit vreodată că ai putea ajunge»¹⁸. Cuvinte inutile, pentru că oamenii se uitau urât la portretul lui Stalin ce era atârnat pe pereții bordeielor, uneori spunând în gura mare că «țarul roșu» ar fi trebuit omorât de mult, că atunci ei nu ar fi ajuns acolo¹⁹.

Când tifosul a încetat, s-a trecut la organizarea brigăzilor de muncă. Brigăzile compuse numai din femei erau considerate cele mai rentabile pentru că ele erau harnice și mâncau puțin.

La polul opus erau categorisiți bolnavii, în special T.B.C-iști, despre care se spune că unii ofițeri afirmau că ar trebui exterminați, pentru că nu produc nimic, ci doar consumă. Oricum mulți dintre ei au murit din cauza hranei mai mult decât nesatisfăcătoare, a lipsei de medicamente și stării lor psihice²⁰.

Dar iată o descriere a alimentației făcută de către dr. Payer, care avea să fie acceptat, fiind student în medicină, ca unul din medicii lagărului:

«Timp de 10 luni primeam la prânz și cină câte o porție de zeamă fiartă de varză murată în care carnea trebuia s-o cauți «cu microscopul», o felie de pâine (ceva care cu mare bunăvoință se putea numi așa) și puțin pește sărat... Din când în când - în locul peștelui sărat - ni se servea «cașă» (fiertură de arpacaș cu «urme» de ulei)... Ca variație, ni se servea în luna septembrie - în locul zemei de varză murată - o zeamă de frunze de sfeclă furajeră, iar în luna octombrie, mult așteptata zeamă de cartofi»²¹.

Muncile la care erau obligați deportații se desfășurau în mine, la plutărit primitiv de bușteni pe râul Sakmara, în construcții, în ateliere mecanice, la încărcat și descărcat vagoane uneori iarna la temperaturi de până la - 40 de grade. Femeile asigurau toate serviciile de întreținere și curățenie din lagăr, iarna lucrau la construcții interioare și la curățenie în instituții publice, iar de primăvara până toamna erau pe câmpurile colhozurilor. Echipamentul de protecție, cât se primea, era vândut de către șefii lagărului pentru a-și putea finanța chefurile. Spre exemplu, cei din mină unde lucrau agricultorii și intelectualii care nu puteau practica nici o meserie, foloseau același echipament, ce se transmitea din schimb în schimb. Așa încât, în câteva luni, mulți dintre deportați au devenit incapabili de muncă.

Atunci când au ajuns în Uniunea Sovietică deportaților li s-a spus că vor rămâne pentru muncă până la terminarea războiului. Războiul se terminase, dar despre revenirea acasă nu se discuta nimic. Deznădejdea creștea cu fiecare zi ce trecea.

Exista totuși problema celor grav bolnavi și accidentați, care nu mai lucrau. S-a hotărât repatrierea lor. Așa au plecat spre casă, la început într-o garnitură de tren câteva mii de sași și șvabi de pe cuprinsul tuturor lagărelor de muncă forțată; între ei circa 60 erau din Kubandâk. Apoi cei care mai rămăseseră dintre deportați, după plecarea multora în cealaltă lume și a câtorva spre țară, au fost mutați în decembrie 1945 în Mednagorsk într-un lagăr cu condiții mai bune de cazare, în barăci de lemn. Munca a rămas însă la fel de grea, înrobitoare și degradantă.

Cu un nou lot de bolnavi, la 16 septembrie 1946, au plecat, sperau spre casă, epuizați fizic și psihic și dr. Franz Payer și Olga Pfeiffer. Aveau să ajungă acasă pe furiș, după multe peripeții, abia în vara anului 1947, pentru că țara în care se născuseră și o iubeau, stăpânită de comuniștii conduși de către Gheorghiu-Dej și Ana Pauker, îi repudiaseră ca pe multe alte mii de etnici germani, a căror reînțoarcere îi încurca după ce le luaseră casele, pământul și tot ce avuseseră, inclusiv cetățenia română. În schimb, Ludmila Blum, fratele ei Alexandru și alți 700 supraviețuitori din cei 7000 câți trecuseră până la urmă prin lagărul de la Mednagorsk aveau să se întoarcă în țară abia în ianuarie 1950.

După cum ne-a mărturisit doamna Ludmila, au supraviețuit aceia dintre deportați care, muncind în construcții, ateliere, colhozuri ori în diferite sectoare în administrația lagărului, au putut să-și suplimenteze ori să nu consume hrana dată în lagăr.

Înduioșătoare este povestea tragică a revenirii celor doi frați acasă, în Ilva Mică/Bistrița-Năsăud.

Sosiți în noapte, s-au îndreptat spre casa părintească, unde de afară au văzut pe geam plini de emoție cum părinții lor, îmbătrâniți de jale pentru că li se spusese de către "binevoitori" să nu-și mai aștepte copiii fiindcă muriseră, stăteau pe pat cu lampa aprinsă, trei, fără să scoată o vorbă. Au bătut la ușă rugându-se să fie lăsați în casă, pentru că aveau să le aducă vești din Rusia. Pipăind, pentru că orbise, mama lor le-a deschis ușa, dar nu i-a recunoscut după voce. Când au intrat în casă i-au șoptit mamei cine sunt. Apoi s-au îndreptat spre tatăl lor, care era grav bolnav de inimă.

18 Ibidem, p. 44.

19 Ibidem, p. 86.

20 Ibidem, pp. 56-57.

21 Dr. Franz Payer, *op. cit.*, pp. 102-103.

Acesta, când a aflat că i-au sosit copiii, din cauza emoțiilor a murit imediat. L-au înmormântat peste două zile cu ajutorul satului, a muncitorilor și conducerii fabricii de cherestea, unde tatăl lor lucrase zeci de ani.

3. Străini, exploatați și umiliți în propria țară

Să ne întoarcem din nou la sașii din județul Bistrița-Năsăud opriți pentru a ierna în Austria Inferioară și Regiunea Sudetă din Cehoslovacia, zone care încă mai făceau parte din Marele Reich. Nu vom fi cu siguranță departe de realitate dacă afirmăm că trăiau acolo cele mai triste sărbători de Crăciun, Anul Nou 1945 și Bobotează din viața lor.

Erau dezmoșteniții soartei, ajunși printre străini mai mult sau mai puțin ospitalieri. Lăsaseră în România gospodăria pentru care munciseră din greu, ei și străbunii lor. Dar mai ales simțeau că rămăneau pentru ei poate pentru totdeauna în urmă comuniunea sufletească de la biserică, din sărbători, și minunatele colinde din satele lor, frumoasele baluri și petreceri, și de ce nu, idilele ce le marcaseră sub semnul destinului existența.

Era apoi nesiguranța ce le măcina gândul, pentru că promisa oprire a înaintării armatelor sovietice ostile se vedea a nu fi realitate.

Nu-și puteau imagina că cel puțin unora dintre ei le va fi chiar mai rău în anii ce vor veni, chiar în locurile în care văzuseră lumina vieții, în România.

Iar răul cel mare s-a întâmplat pentru cel puțin 6.000 dintre ei, originari din Nordul Transilvaniei. În primăvara și vara anului 1945, aceia dintre ei care nu au plecat din fața sovieticilor mai înspre inima Germaniei, aveau să fie obligați de către aceștia la calea întoarsă în România, mai puțini cu căruțele și cu trenul, așa cum plecaseră. Cei mai mulți s-au întors pe jos pentru că nu mai aveau caii și căruțele.

Soții *Thomas* și *Gertrud Hartig*, locuitori din Petriș/Bistrița-Năsăud, atunci copii, își amintesc și acum locurile și oamenii în gospodăriile cărora le-au fost repartizate de soldații germani familiile lor ajunse în Regiunea Sudetă.

Thomas și familia lui compusă din părinți și 5 copii între 17 și 3 ani, erau printre puținii sași din Cușma/Bistrița-Năsăud care luaseră drumul refugiului, alipindu-se coloanei de căruțe a celor din Dorolea/Bistrița-Năsăud. Au ajuns în Dipling lângă Neuhaus în noiembrie 1944 și, după ce au fost acceptați în gospodăria unui german înstărit, oferindu-li-se o și cameră pentru cazare chiar lângă grajduri, soldații germani le-au luat caii căruța și i-au lăsat acolo considerându-și misiunea îndeplinită. Au primit mâncare toată iarna în schimbul muncii depusă de către părinți ca argați.

Gertrud, deși era născută și locuia în Unirea/Bistrița-Năsăud, plecase din Satu Nou/Bistrița-Năsăud cu familia mamei, întrucât tatăl său era pe front și nu se știa nimic despre el. În căruță erau bunica *Rosa Liwberger*, mătușa *Maria* cu soțul *Georg Zakel* - inginer constructor, mama ei *Olga-Luise* și fratele *Walter*, în total 6 persoane. Își amintește și acum cum stolul de găște al familiei bunicii fusese sacrificat alături de porci, iar carnea friptă pentru merinde. S-au despărțit înainte de Budapesta. Ea, fratele și mama gravidă în prag de a naște, au fost urcați într-un tren destinat gravidelor și copiilor mici.

Ajunși în zona orașului Nikolsburg, s-au cazat pentru început în Nikelsdorf, unde mama ei a născut o fetiță, care însă a murit când s-a născut și a fost înmormântată acolo. A venit apoi cu căruța și i-a căutat unchiul *Georg*. Familia celor 6 persoane s-a reunit în Pardorf, unde au fost primiți în gospodăria a doi germani bătrâni, care se bucuraseră că aveau oameni de lucru și copii care să le înșenineze zilele.

A trecut iarna și o dată cu venirea primăverii rușii au ajuns în zonă în drumul lor spre Berlin. Atât *Thomas*, cât și *Gertrud* povestesc groaznică întoarcere înspre Transilvania ce le-a fost dictată ultimativ de către aceștia.

Familia lui *Thomas* a fost divizată în două părți. Tatăl împreună cu copiii mai mari, *Iohan* și *Rosina*, trebuiau să se întoarcă pe jos. Au ajuns vara în Cușma, flămânzi, rupți și fără puteri. Mama, care era gravidă, împreună cu copiii mai mici, *Mihai* de 10 ani, *Thomas* de 5 ani și *Martin* de 3 ani, trebuiau să aștepte o garnitură de tren care s-a spus că avea să se formeze sub, se părea, omenoasa lozincă «Mama și Copilul», dar care nu s-a mai arătat. Au pornit pe jos gârdați de ostași sovietici o mulțime nesfârșită de mame cu copii în brațe și de mână. Au ajuns către casă abia toamna în octombrie, iar tatăl lor auzind că vin i-a așteptat noaptea la marginea Bistriței cu o căruță și i-a dus în Cușma.

Gertrud își amintește mizeria vagoanelor în care au fost introduși cei din familia sa, foamea și lipsurile îndurate, violurile și furturile săvârșite de către soldații sovietici și cum împânzeau câmpurile pentru a găsi ceva de mâncare când trenul staționa zile întregi. Au ajuns la Bistrița în vara anului 1945. Credeau că va fi bine și se considerau fericiți că au scăpat cu viață. Dar ce i-a așteptat pe sașii din județul nostru care s-au întors ?

Pe scurt, au fost considerați ani mulți după aceea «*străini, au fost umiliți și exploatați crâncen în propria lor țară*», de parcă fiecare dintre ei ar fi fost Hitler în persoană și și-ar fi părăsit gospodăriile și locurile natale de bună voie și nu siliți de împrejurări.

Iată ce spunea despre ei în iunie 1945 prefectul comunist al județului, *Ioan Pop*, în ședința Consiliului Politic Județean, organismul comuniștilor și sateliților lor de conducere a județului și propunerile ce le avea în vedere: «... Sașii au constituit în trecut avangărzile fascismului și tendinței de expansiune a Germaniei. Așezați în locurile cele mai fertile și ajutați de țara lor de baștină au ajuns la o situație materială înfloritoare în dauna elementului autohton, constituind printr-o atitudine fățișă și dușmănoasă țării, stat în stat. Am cerut ministerului de resort internarea lor în altă parte a țării... Coloniștii să fie liniștiți că sașii prin plecarea lor cu armatele dușmane și colaborând cu acestea și-au pierdut dreptul de proprietate și cetățenia, așa că repunerea lor în vechile proprietăți nu mai este posibilă»²².

Dincolo de dușmănia fățișă exprimată de prefect față de sașii reveniți, trebuie să recunoaștem că în fapt se crease o situație imposibilă, pentru că în casele și gospodăriile sașilor plecați autoritățile locale instalaseră localnici de alte nații și, în plus, aduseseră coloniști din județ, de pe Someș și de pe Bârgău, moldoveni din Bucovina și moți din Apuseni. Apoi, instaurându-se în România la 6 martie 1945 guvernul Petru Groza, prin legea agrară localnicii și coloniștii fuseseră împrăștiți cu pământurile foștilor proprietari sași.

Sașii din Bistrița și împrejurimi, reveniți din ordinul sovieticilor, s-au văzut internați în lagărul pregătit pentru ei în clădirea fostei cazărmi, situată lângă podul Budacului, colț cu strada Alba Iulia, iar cei din sate, în căminele culturale ori în școli, cel puțin până au fost identificați²³. În lagărul din Bistrița ajunseseră să fie adunate în devălmășie, la sfârșitul lunii iulie 1945, un număr de 658 persoane, în sate alte câteva sute.

Adresa trimisă prefecturii de către șeful poliției din Bistrița sub nr. 4181S/3 din iulie 1945 atestă condițiile neomeneste în care se trăia în lagăr, posibilele epidemii ce puteau să apară conform avizului medicului orașului și lipsa hranei pentru cei internați acolo, hrană care fusese lăsată doar în grija acelorora dintre sași care găseau câte ceva de lucru cu ziua²⁴.

Ca urmare, prefectura a emis un ordin în baza căruia s-a început o triere a internaților din lagărul din Bistrița. Copiii și cei bătrâni au fost lăsați liberi, dar nu puteau părăsi localitatea și se prezentau în fiecare duminică la siguranță pentru viza prezenței. Maturii apti de muncă aveau să fie duși apoi în detașamente de muncă, chipurile, pentru refacerea distrugerilor de război.

Primele detașamente de muncă forțată destinate populației de etnie germană se constituiseră încă la sfârșitul lunii februarie 1945, în baza Ordinului nr. A 192/19 februarie 1945 a Comisiei Aliate (sovietică) de Control, care prevedea ca toți germanii care se sustrăseseră deportării în U.R.S.S. să fie prinși și organizați în batalioane de muncă pe teritoriul țării, condițiile de vârstă și excepțiile fiind aceleași cu cele prevăzute pentru cei care plecaseră deja în deportare²⁵.

În mai 1945 s-a constituit detașamentul cu sediul la Roșiorii de Vede, pentru construirea tronsonului de cale ferată București - Roșiori - Caracal - Craiova, iar până în august s-au format, pe lângă inspectoratele regionale de poliție, 10 detașamente de muncă forțată, între care unul în zonă, cu sediul la Cluj, și un lagăr la Turnu Măgurele, pentru etnicii germani foști SS-iști. Fiecare detașament era format din 1.000 de bărbați pentru muncă și 50 de femei pentru prepararea hranei, curățenie și spălarea lenjeriei. Paza era asigurată de un pluton de armată cu 2 ofițeri, 2 subofițeri și 40 de soldați²⁶. În 1946 au mai fost înființate centre de muncă forțată în mine la Petroșani, în siderurgie la Hunedoara și Călan și în căile ferate la Ploiești²⁷.

Se știe că în luna august 1945 au fost trimiși din județul nostru, sub escortă pe jos până la Dej, de unde au fost urcați în tren și au ajuns la Cluj, 450 de sași, care au fost repartizați în diferite detașamente de muncă forțată. Munca era extrem de grea, se lucra în trei schimburi de câte 8 ore, iar hrana era compusă de regulă din zeamă de legume cu mămăligă.

Prinderea tuturor sașilor din județ apti de muncă în condițiile stabilite s-a dovedit imposibilă, datorită întoarcerii sașilor în valuri, dar și rezistenței la ordinele primite sub forma toleranței uneori dezinteresate de care au dat dovadă autoritățile locale, în primul rând primarii și jandarmii.

În Buletinul Informativ nr. 166/1946 al Direcției Generale a Poliției se arată "ca deosebit de grav" faptul că în Teaca/Bistrița-Năsăud: «...soseau germani care făcuseră parte din SS fără ca jandarmii să-i identifice și să-i trimită în

22 ANSJB-N, fond *Prefectura Județului Năsăud*, nr. 256/1945-1947, p. 6.

23 Lagărul a fost constituit în baza ordinului 7449/1945 al Direcțiunii Generale a Poliției. Clădirea respectivă nu mai există. A fost dărâmată, poate ca o ironie a sortii, pentru construirea în Bistrița a actualului Palat al Justiției.

24 ANSJB-N, fond *Prefectura Județului Năsăud*, nr. 8.999/1945, f. 1.

25 Dumitru Șandru, op. cit., p. 26.

26 Ibidem, pp. 29 - 31.

27 Ibidem, p. 37.

detașamentele de muncă. Astfel, un tânăr sas fost SS a îndrăznit să facă pariu că va ieși în sat purtând cravata și costumul SS și nimeni nu îl va deranja și a câștigat pariul».

Când au început să se acorde concedii de 15 zile și zile libere de sărbători unora dintre lucrători, mulți din județul nostru nu se mai întorceau, angajându-se cu acordul tacit al autorităților pentru a scăpa de pedepse, în formațiunile de muncă pentru repararea liniei ferate pe tronsonul Șintereag - Sărățel - Bistrița. O săsoaică din Sâniacob/Bistrița-Năsăud era pomenită chiar pentru faptul că, primind concediu de la Uzinele de Fier din Hunedoara, nu s-a întors, iar despre ea nu se știa nimic²⁸.

Greul muncilor și mizeria vieții din lagărele de muncă, la care se adăuga dorul de familie au determinat pe mulți sași să ceară oficial aprobarea pentru a lucra ca meseriași în folosul satului lor natal și chiar pentru a deveni slugi în gospodăriile românilor mai înstăriți. Consiliul Politic Județean a înregistrat numeroase cereri de acest fel din Satu Nou/Bistrița-Năsăud și Lechința/Bistrița-Năsăud, de asemenea una a lui Ștefan Gondoș, trimis în lagărul de lucru de la Cluj, care cerea să fie concentrat ca fierar în Cușma/Bistria-Năsăud. Toate cererile au fost respinse²⁹.

Revenind la sașii bătrâni și neputincioși și copiii rămași în oraș și în sate după plecarea majorității celor buni de muncă în detașamente, trebuie să spunem că situația lor era deplorabilă și fără speranță. Această stare de lucruri era semnalată într-o notă informativă, datată 6 august 1945, a comandantului legiunii de jandarmi a Județului Năsăud, înaintată atât prefecturii, cât și șefilor săi de la București: «... Încep îmbolnăvirile din cauza foamei. Cei capabili de muncă o parte au fost trimiși în detașamente de lucru la Inspectoratul Regional de Poliție Cluj, iar cei rămași nu pot să asigure prin munca lor hrană celor neputincioși. Îngrijorările sunt cu atât mai mari cu cât se apropie iarna și se mai adaugă și îmbrăcămintea de care au nevoie. Nu sunt cu nimic pregătiți pentru a învinge rigorile iernii ce se apropie, nu au nici case de locuit cel puțin...»³⁰.

Atunci, prefectul comunist, Ioan Pop, acuzându-i pe sași că «nefiind educați în sens democratic și având aceleași idei hitleriste» doresc să reintre pe vechile lor proprietăți, a găsit de cuviință cu avizul aservitului Consiliu Politic Județean ca aceștia să fie puși sub paza jandarmeriei, identificați, plasați în alte comune decât cele de origine și utilizați pentru a-și agonisi hrana la munci particulare ori de interes obștesc³¹. În baza ordinului M.A.I. 13.702/1945 s-a decis, și că, foștii funcționari ai statului din județ, care s-au refugiat cu armatele germane sau maghiare, nu vor fi reprimiți în serviciu³².

La sfârșitul lunii august 1945, la prefectură, a avut loc o conferință administrativă județeană, în care s-a dispus «transplantarea populației de origine germană repatriată dintr-o comună în alta», un nou prilej de abuzuri și umilințe pentru sașii reveniți, dar nu numai pentru ei.

Puțini sași au avut norocul să scape rămânând în satele lor, în care s-au întors. Cei mai mulți au fost strămutați în sate românești din zona Bistriței precum Șoimuș, Ragla, Budacu Românesc sau Blăjeni și în zona Năsăudului, în Năsăud și Salva, în satele de pe Ilve, în Rodna și chiar în Căian și Dobric³³.

Soarta soților de acum Thomas și Gertrud Hartig la care am făcut referiri ceva mai sus și a familiilor lor a fost diferită.

Când familia lui Thomas a reușit să se reunească în Cușma, casa lor era ocupată de o familie de țigani. Au găsit adăpost în casa și gospodăria mătușii Margareta Hendel, care nu părăsise satul în septembrie 1944. Au avut norocul că nu au fost strămutați în alt sat. Dar ne putem închipui jalea și deznădejdea ce îi cuprindea când treceau pe lângă casa lor în care locuiau alții. Tatăl a fost repartizat mai apoi ca îngrijitor al taurilor comunali și peste ani și-au construit o casă nouă.

Familia Gertrudei n. Kollarik a fost mai puțin norocoasă, pentru că tatăl lor nu s-a mai întors de pe front și după lagărul din Bistrița, cu toții au fost mutați obligatoriu în Salva și repartizați la familii de țărani români.

Cei buni de lucru au fost folosiți ca slugi contra hrană până în anul 1946, când cu ajutorul românului Zăgrean s-au stabilit în Cușma, locuind în casa lui Orheianu. A fost - așa cum ne-au povestit - greu, dar parcă pentru că au conviețuit în satul Cușma de secole, românii nu au fost răi cu sașii, precum în alte sate.

Au existat comunități de sași care, atunci când au fost strămutați, au nimerit foarte rău. La o astfel de situație, în care s-au aflat sașii din Sigmir/Bistrița-Năsăud, făcea referire legiunea de jandarmi a județului într-o notă

28 Ibidem, pp. 34 și 38

29 ANSJB-N, fond Prefectura Județului Năsăud, dosar nr. 256/1945-1947, f. 53-54 și 69.

30 Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *Istoria Județului Bistrița-Năsăud...*, d. 29, p. 330.

31 ANSJB-N, fond Prefectura Județului Năsăud, d. nr. 256/1945-1947, f. 32.

32 Ibidem, f. 33.

33 ANSJB-N, fond personal Gustav Zikeli, dosar nr. 5.

informativă trimisă prefecturii sub nr. 5.871/ 1 septembrie 1945 astfel:

«Postul de jandarmi Sărata a strâns populația din comuna Sigmir, aducându-i la pretura centrală, de unde au fost repartizați comunei Blăjenii de Jos, ajunsă această populație la marginea comunei primarul respectiv nu i-a primit, spunând că nu are unde să-i plaseze și nici nu are ce să le dea de lucru.

Repatriații au fost nevoiți să se întoarcă în comuna lor de origine Sigmir, unde se găsesec și în prezent. /.../ astfel că repatriații stau grămadă în școala primară din Sigmir împachetați și fără hrană».

Cu ostilitate au fost primiți în Rodna și sașii din Budacu de Jos. Fenomenul fiind considerat general, prefectura cerea ca autoritățile din localitățile județului unde se strămută sași să fie determinate să colaboreze cu jandarmii și să accepte îndeplinirea ordinului respectiv³⁴.

Aceasta era situația celor 3.683 de sași care s-au întors în județ în primăvara, vara și toamna anului 1945, dintre care 1.291 erau în plasa Bârgău, 1.065 în plasa Centrală, 743 în Bistrița și 447 în plasa Lechința³⁵.

În iureșul antigerman al acelor vremuri au avut însă de suferit abuzuri, insulte și discriminări și sașii care nu se refugiaseră în 1944, considerați și ei de propaganda comunistă «*dușmani ai poporului muncitor*». Din Cușma, spre exemplu, Ioan Schuller și Michael Steger au fost pe punctul de a fi ridicați cu familiile lor și trimiși în alte sate, deși nu părăsiseră satul când au plecat ceilalți. Lui Rauch Ioan din Chiraleș i-au fost expropriate 50 iugăre de pământ, pe care nu le-a mai reprimot motivându-se că a avut un fiu plecat din țară, bănuț ca SS-ist, iar Gross Gheorghe din Bistrița a fost amenințat să-și părăsească locuința³⁶.

Așa i-au găsit pe sașii din județul nostru și sărbătorile de Crăciun și Anul Nou 1946, prin lagăre de muncă departe de familiile lor, prin sate străine ca slugi pentru mâncare, sau prin satele lor, huliți și desconsiderați fără vină.

În anul 1946, în ședința Consiliului Politic Județean din 1 aprilie, era luată din nou în discuție problema sașilor reîntorși, prefectul județului dr. Mihai Mihăița subliniind că în mare parte aceștia nu sunt repartizați în producție și nu au domiciliu stabil, iar ca urmare nu pot fi folosiți rațional.

Consiliul, după îndelungi discuții, aviza anumite măsuri ce păreau a relaxa oarecum situația sașilor, stabilindu-se ca acestora:

- să li se asigure un statut de «*modus vivendi*» prin care comunele să-i cazeze acolo unde este cu putință spre a avea domiciliu, de preferință în alte comune decât cele de origine;
- să li se atribuie în mod provizoriu anumite parcele din loturile de rezervă de stat pe care să le cultive sau să fie utilizați în cultivarea viilor nelicite. La prefectură să se înființeze un oficiu al sașilor, de unde, la diferite cereri, să poată fi repartizați la lucru.

Aceste măsuri se considerau provizorii până statul avea să decidă asupra soartei sașilor reîntorși din refugiu și se ordona să se explice populației împrăștiate prin legea agrară că prin măsurile stabilite nu se acordă sașilor drepturi asupra pământurilor pe care le-au avut³⁷.

Ulterior a apărut, însă, problema așa-ziselor liste de cetățenie, în baza cărora puteau fi deosebiți sașii care nu se refugiaseră din județ în 1944, care erau recunoscuți pe mai departe cetățeni români și cei care se refugiaseră, care se considera fără lege că prin părăsirea țării își pierduseră drepturile de cetățeni români. Iar când judecătorul de ocol a dat câștig de cauză contestațiilor unor sași privind cetățenia lor română luată arbitrar, a avut loc o nouă izbucnire a furiei împotriva sașilor și a românilor moderați în relațiile lor cu aceștia.

Miza era deosebit de mare. Se estimează că prin plecarea sașilor, în județ au rămas abandonate circa 6.000 de locuințe, 15.000 hectare de pământ în zonele cele mai fertile ale județului, alte bunuri imobile și mobile, produse agricole și industriale în valoare de aproximativ 500 milioane dolari aur³⁸.

Majoritatea dintre acestea fuseseră luate în folosință mai mult sau mai puțin autorizat de către români, maghiari, evrei și țigani, localnici ori coloniști, sau expropriate de către autorități în favoarea statului, în fapt a noii protipendade comuniste în formare și a acoliților lor. Profitorii se temeau că își vor pierde bunurile primite dacă sașii reîntorși vor fi declarați din nou cetățeni români cu drepturi depline.

34 ANSJB-N, fond *Prefectura Județului Năsăud*, dosar nr. 135/1945, f. 123.

35 Alexandru Pintelei, Horst Göbbel, *op. cit.*, p. 121.

36 ANSJB-N, fond *Prefectura Județului Năsăud*, dosar nr. 256/1945-1947, f. 55, 73 și 90.

37 Ibidem, f. 104.

38 Alexandru Pintelei, Horst Göbbel, *op. cit.*, p. 104.

Pe de altă parte și sașii întorși în satele lor, în casele lor, împreună cu împrăștierea ori în alte case sau chiar în alte localități, au început a avea speranțe de restituire a bunurilor pierdute și îi tracasau pe împrăștierea, atenționându-i să gestioneze cu atenție gospodăriile permise, pentru că vor fi trași la răspundere cândva.

Așa s-a întâmplat spre exemplu în Iad/Bistrița-Năsăud (Livezile n.a.), unde într-un proces verbal dresat la 17 martie 1946 la primărie se arată că « sașii din comună repartizați în case foste proprietatea lor cer socoteală coloniștilor împreună cu care locuiesc despre inventarul gospodăriilor lor și amenință pe români că vor da socoteală»³⁹.

În acest context, la începutul lunii mai 1946, în Bistrița s-au răspândit manifeste antisăsești, de amenințare a judecătorului și în general a românilor care îi tratau cu omenie pe sași, numiți trădători și slugi ai sașilor.

Apoi la 14 mai 1946 a avut loc o adunare de protest la Casa de Cultură a orașului, la care au fost aduși oameni din tot județul. Se spune că, era inițiată în primul rând de câțiva evrei și orchestrată de către *Ioan Negrea* șeful organizației comuniste a județului. În cuvântările ținute, sașii au fost numiți fasciști, trădători de țară și cei care secole de-a rândul au exploatat națiunea română etc., etc., etc. Urmarea a fost că, în unele sate din județ, precum *Dorolea, Satu Nou, Petriș și Slătinița*, sașii au fost înjurați, bătuți și chiar alungați⁴⁰.

În ședința Consiliului Politic Județean din 18 mai 1946, luându-se în discuție adresa nr. 335/1946 a Organizației Județene a Frontului Plugarilor cu privire la nemulțumirile coloniștilor din Iad (Livezile) față de sași, la care am făcut referire mai sus, prefectul era avizat să propună guvernului astfel de măsuri, care sub masca liniștirii spiritelor ar fi îngreunat și mai mult situația sașilor, precum erau acelea ca sașii să fie cu toții (aprox. 6.000 de persoane n. a.) ridicăți și folosiți în altă parte a țării, să fie anulate sentințele favorabile și să se suspende judecarea contestațiilor sașilor reîntorși, cu privire la faptul că nu au fost trecuți pe listele de cetățenie⁴¹. O nouă manifestație antisăsească în care sașii erau numiți «*hoți de secole ai românilor*» s-a organizat în 22 septembrie 1946⁴².

Anul 1947 i-a găsit pe sașii din județul nostru în situația deplorabilă în care fuseseră în fiecare dintre cei trei ani de la trecerea frontului pe aici. Semnarea de către România la 10 februarie 1947 la Paris a Tratatului de Pace cu Marile Puteri avea să aducă noi speranțe populației săsești, pentru că tratatul a impus recunoașterea de către stat a cetățeniei române pentru sașii reveniți din refugiu și în consecință, drepturile ce li se cuveneau în acest caz.

Dar Parlamentul României a ratificat tratatul abia la 23 august 1947, iar tergiversarea organelor locale avea să ducă practic la lipsa schimbărilor așteptate în acel an, chiar dacă în județ a fost primit încă din martie 1947 ordinul Casei de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice din București, conform căruia bunurile, proprietate a cetățenilor români absentești din orașe și sate care s-au întors, indiferent de situația lor politică, trebuiau date în custodia acestora.

Abia în anul 1948 aveau să revină în familiile lor cei mai mulți dintre sașii duși în detașamentele de muncă forțată, abia după anul 1950 sașii au avut voie să revină în localitățile lor natale și doar după anul 1954 au putut să-și recupereze casele și grădinile, dar nu și pământul. După ce în ele locuiseră și le folosiseră în multe cazuri oameni fără interes și spirit gospodăresc, casele reprimite arătau jalnic, în ruină, și trebuiau renovate.

4. Revoltă în genunchi și rezistență fără de nădejde - Scrisori și petiții, fugă și emigrare

Față de situația inumană care se crease sașilor din județul nostru de către autorități, în mod deosebit celor care se refugiaseră din calea armatelor sovietice și apoi fuseseră obligați de către acestea să se întoarcă, au existat în Bistrița două personalități care au scris și trimis petiții organelor locale și centrale de stat și ale Partidului Social-Democrat și anume, *Rudolf Schuller* și *Gustav Zikeli*, fruntași ai sașilor care nu plecaseră în septembrie 1944.

Rudolf Schuller, curatorul bisericii evanghelice din oraș, era o personalitate foarte cunoscută în județ și chiar la nivel național. El fusese cel care în ianuarie 1919, făcând parte din delegația sașilor din întregul Ardeal, înmânase regelui Ferdinand al României actul de adeziune a acestora la Marea Unire. Pentru activitatea sa unionistă fusese chiar decorat cu Ordinul «*Steaua României*» în grad de ofițer.

Prima sa scrisoare, datată 1 iulie 1945, era de fapt un răspuns al lui *Rudolf Schuller* la o solicitare a șefului poliției din Bistrița, *Alexandru Gherman*, de a-l ajuta făcând propuneri pentru rezolvarea situației sașilor întorși din refugiu, care se aflau internați în lagărul din oraș.

39 ANSJB-N, fond *Prefectura Județului Năsăud*, dosar nr. 256/1945-1947, f. 115.

40 ANSJB-N, fond personal *Gustav Zikeli*, dosar nr. 5.

41 ANSJB-N, fondul *Prefectura Județului Năsăud*, dosar nr. 256/1945-1947, f. 115-116.

42 ANSJB-N, fondul personal *Gustav Zikeli*, dosar nr. 5.

Scrisoarea începea printr-o analiză realistă, care avea ca scop susținerea eliberării sașilor din lagăr. Argumentul prim era acela că sașii nu își părăsiseră gospodăriile plecând cu armatele germane și maghiare, ci mai înainte, în urma psihozei create de către ofițerii germani privind pericolul masacrării lor de către armatele sovietice. Se sugera astfel că ei nu plecaseră pentru că fuseseră pătrunși de ideile naziste și nici din loialitate față de Germania hitleristă. Ca urmare nu constituiau un pericol pentru siguranța statului.

Se recunoșteau și greutățile eliberării generate de aplicarea reformei agrare, dar în același timp se constata că statul nu s-a arătat dispus să facă cheltuieli pentru a întreține lagărul, ceea ce era și imposibil de realizat dacă s-ar fi întors toți cei 30 de mii de sași plecați, care singuri nu puteau să-și asigure existența din lipsa locurilor de muncă. Soluția propusă ce s-a dovedit de nerealizat, cel puțin pe termen scurt, era aceea ca, eliberați, sașii să fie introduși în fostele lor gospodării pentru a locui acolo împreună cu împroprietăriții, garantul evitării unor eventuale evenimente neplăcute fiind armata sovietică⁴³.

În aceeași problemă, dar în vederea rezolvării situației tuturor sașilor din Ardeal, la 25 iulie 1945, *Rudolf Sculler* scria o petiție adresată Consiliului de Miniștri al României.

După ce în prima parte a petiției sublinia meritele personale pe care le avusese ca cetățean loial înfăptuirii României Mari, faptul că nu a împărtășit niciodată ideile hitleriste și că a condus alipirea sașilor rămași în Bistrița la Frontul Național Democrat, acesta își exprima durerea pe care o simțea observând «*nimicirea morală și materială a poporului săsesc*».

Erau apoi prezentate în petiție meritele populației săsești în dezvoltarea civilizației și culturii ardelene, influența pozitivă pe care aceasta a avut-o asupra națiunii române. În acest sens, aducea exemple concrete, inclusiv cu trimitere la afirmațiile lui savantului istoric *Nicolae Iorga* privind dezvoltarea deosebită a culturii în localitățile românești aflate în apropierea celor săsești, comparativ cu cele aflate în apropierea curților și localităților șovinilor magnați unguri.

În petiție, se recunoștea calea greșită pe care o urmase etnia germană din România în anii războiului, indusă în eroare de către conducătorii ei vinovați, dar ruga să nu fie nimicit poporul său «*de lucru, de hărnicie, de folos și nu de pagubă pentru țară*”.

În final arăta că, dacă guvernul nu ar dori să-și schimbe părerea și tendințele privind poporul săsesc, face propunerea ca România să ceară Germaniei în contul despăgubirilor de război domenii de stat din ținuturile de origine ale sașilor din Luxemburg și Mosel-Franken, unde să se reîntoarcă sub statutul de coloniști toți sașii foști cetățeni români, care ar putea plăti României într-un anume fel, o anumită perioadă, valută de folos pentru țară.

Concluzia era aceea că, pe calea propusă, statul român își va alcătui un monument cultural fericind, oameni nevinovați, în loc să-i nimicească⁴⁴.

Gustav Zikeli a luat și el inițiativa de a scrie și trimite două petiții Partidului Social-Democrat, al cărui membru marcant era încă din perioada dintre cele două războaie mondiale.

O petiție din noiembrie 1945 era adresată conducerii centrale, iar cealaltă, din februarie 1946, conducerii regionale din Cluj a partidului. În prima petiție insista asupra necesității ca partidul să lucreze mai mult pentru schimbarea șovinismului antisăseșc ce se manifesta în viața politică din Bistrița, avându-i ca promotori pe comuniști, iar în a doua se plânga de propria organizație a Partidului Social-Democrat din orașul Bistrița, care adoptase hotărârea de a se opune acordării cetățeniei române sașilor reîntorși din refugiu.

O nouă luare de atitudine în fața conducerii locale a partidului în favoarea nației sale după adunarea antisăsească din 14 mai 1946, i-a adus social-democratului *Zikeli* o excludere din partid de 6 luni⁴⁵.

Mai ales după agresiunile generate asupra sașilor de către isteria antisăsească provocată de către cele două adunări la care am făcut referire mai sus, organizate împotriva lor în Bistrița în anul 1946, împotrivirea deznădăjduită a sașilor din județul nostru a luat forme mai acute. Au început să se manifeste tentative ale unora dintre ei de trecere a frontierei de apus a țării în Ungaria, în speranța de a putea ajunge mai apoi în Austria. Astfel de situații erau semnalate în documente ale jandarmeriei cu referire la sași din *Monariu*, *Budacu de Jos* și din alte localități⁴⁶. În Șieu Măgheruș/Bistrița-Năsăud, a apărut într-o noapte din noiembrie 1948 scris pe o tablă “*Trajaska*

43 ANSJB-N, fondul *Prefectura Județului Năsăud*, dosar nr. 8.999/1945, f. 5, *Alexandru Pintelei*, *Horst Göbbel*, op. cit., pp. 147-148.

44 Ibidem, f. 4 și pp. 152-154.

45 ANSJB-N, fondul *Gustav Zikeli*, dosar nr. 5

46 Ibidem, fondul *Legiunea de Jandarmi a Județului Năsăud*, dosar nr.132/1946, f. 27-28.

hotzi și partizan pana vin american". Securitatea a arestat și închis pentru cercetări 12 sași din sat, pentru a se afla cine erau autorii, dar pentru că n-au putut scoate de la ei nici un denunț, după câteva zile le-a dat drumul⁴⁷.

Au existat oameni din rândul sașilor care s-au înscris și au activat alături de români în organizațiile anti-comuniste înființate în județ, precum *Toma Penteker*, originar din Iad (Livezile), *Mihail Furchman* din Dumitra, *Ioan Deichend* din Slătinița sau *Sofia Hartig* din Satu Nou, care au activat în «*Liga Națională Creștină*» condusă de căpitanul Leonida Bodiu.

Penteker a îndeplinit în organizație funcția de vicepreședinte în Parva, unde era morar, Furchman locuia în Jidovița-Năsăud și spera să-și vadă primită înapoi gospodăria părintească din Dumitra. Deichend fusese mutat forțat în Năsăud, iar Sofia Hartig, femeie de serviciu la prefectură în Bistrița, a bătut la mașina de scris a prefecturii manifestul organizației. Au executat pentru faptele lor ani grei de închisoare și muncă silnică la Canal⁴⁸.

Mulți sași și-au pierdut însă speranța și gândeau asemenea lui *Iohan Pfsingraeff* din Buduș. În 1950, într-un moment de disperare, acesta spusese că «*situația sașilor se va mai putea îmbunătăți doar dacă va veni un al doilea Hitler ca să le facă dreptate*»⁴⁹.

Față de câte a pățimit, nu trebuie să ne mirăm că atunci când a apărut posibilitatea, comunitatea săsească din județ a plecat din nou, majoritatea sașilor luând iar viața de la început, mai ales în Germania, dar și în Austria, Canada, S.U.A și în alte țări apusene. Credem că am putea numi emigrarea sașilor din anii '70 «*o a doua refugiere a lor din fața comunismului, forma acestora de rezistență lipsită de speranță în mai bine pentru ei în România lui Ceaușescu*».

Explicațiile emigrării, le dădea în anul 1971 decanul districtual *Michael Schuller* din Petriș, la solicitarea inspectorului județean pentru culte, *Constantin Puiu*, după ce în 1969 plecaseră din județ peste 600, iar în 1970 peste 800 de sași⁵⁰.

Michael Schuller arăta că motivul principal al dorinței de emigrare era acela că, în mod firesc, conștient ori inconștient, partea mai mică a populației săsești reîntoarsă în România în 1945 (aprox. 1/3) este tentată să se apropie de majoritatea neamului său (aprox.2/3) rămasă în străinătate. Atracția mai mare spre R.F.G. se explica prin faptul că 90% dintre sașii plecați s-au stabilit acolo, dorind să-și vadă rudele aproape de ei.

Evita să insiste asupra diferențelor de nivel de trai dintre sașii stabiliți în străinătate și cei din țară, probabil pentru a nu stârni mânia regimului, care ar fi putut opri emigrarea. Dimpotrivă, scria despre situația materială îmbucurătoare a celor din câmpul muncii, care lucrând în pomicultură și viticultură câștigau chiar foarte bine și despre bătrânii care primeau pensii și ajutoare sociale, fiindu-le asigurată o situație materială relativ bună tuturor.

Nu se sfia, însă, să pomenească greutăți cum era faptul că toate comunitățile de sași deveniseră după război mici și dispersate, astfel că toți cei 5.135 de sași existenți în județ erau răspândiți în 38 de localități, multe dintre ele având sub 100 de persoane. Bistrița era pomenită cu cea mai mare comunitate de sași, 1.500 de suflete, iar Vermeș cu cea mai mică, de 4 suflete.

Comunitățile mici și marea lor dispersare pe teritoriul județului erau considerate cauze ale dispariției ori menținerii cu greu a tradițiilor civilizației săsești precum fraternitățile tineretului, vecinătățile sau comitetele de femei. Se preciza că însuși portul național săsesc mai există doar la femei și fete și mai puțin la bărbați, fiind mai ușor, mai elegant și mai ieftin cu cravată și pantaloni precum orașenii, cizmele fiind, spre exemplu, scumpe.

Famiile cu copii de școală întâmpinau greutăți, unii copii trebuind să facă naveta încă din clasa I pentru a învăța în limba germană, situație ce nu se putea remedia din cauza numărului mic de copii în comunități.

Activitatea de cult se desfășura de asemenea cu greutate. Preoți erau 10, dar 2 dintre ei, *Klaus Wagner* - preotul diasporan și *Dieter Hermantader* din Unirea depuseseră deja dosare pentru emigrare, iar deplasarea se aprecia că va deveni și mai grea, catehizarea și confirmarea copiilor aproape imposibilă, ceea ce însemna suspendarea bisericii.

Emigrarea sașilor din județul nostru a continuat cu intensitate. În recensământul populației și al locuințelor din 1977, în județ se înregistrau 2.254 de oameni de etnie germană, dintre care 888 în Bistrița și 115 în cartierele Bistriței, iar restul în localități rurale, cei mai mulți în Lechința - 49, Budacu de Jos - 30 și Cetate (Satu Nou) - 31 persoane⁵¹.

47 Ibidem, fondul *Comitetul Județean Năsăud al P.M.R.*, dosar nr.30, f. 183.

48 Arhiva M. Ap.N., U.M. 02405 Pitești, Tribunalul Militar Cluj, sentința nr. 1585/1949, pp. 16, 25 și 33-34.

49 ANSJB-N, fondul *Comitetul Județean Năsăud al P.M.R.*, dosar nr. 72, p. 77.

50 ANSJB-N, fond Inspectoratul Teritorial al Departamentului Cultelor din Județul Bistrița-Năsăud, dosar 3/c, *Michael Schuller*, „Situația cultului evanghelic din districtul bisericesc Bistrița - 17 iunie 1971”, f.45-50.

51 Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *op. cit.*, Document 6, pp. 53-61.

**Le destin tragique des saxons du département de Bistrița-Năsăud
à la fin de la Seconde Guerre Mondiale et pendant les années du communisme
(Résumé)**

L'auteur, s'appuyant sur des documents d'archive, témoignages et littérature historique, met au jour les étapes qui ont conduit à la massive disparition de la communauté germanophone du Nord de la Transylvanie pendant les 70 dernières années, à partir de l'évacuation forcée, commandée par les autorités militaires hitlériennes, lors de l'automne de 1944, quand plus de 6000 personnes, des communautés entières, ont été obligées de quitter le foyer de leur ancêtres et de trouver abri sous d'autres cieux. Puis, ceux qui reviennent, trouvent leurs biens redistribués et une attitude hostile, les plus nombreux étant internés dans des camps de travail ou déportés vers l'Union Soviétique. Devenus prolétaires, les saxons de Bistrița se sont mis à refaire les ménages, à reprendre le fil d'une existence normale, centrée autour de leurs églises et de leurs écoles en langue maternelle. Il s'ensuit une vague d'émigration de la Roumanie socialiste, attirés par la liberté et les perspectives économiques avantageuses de l'Occident, phénomène qui a eu pour conséquence la perte d'une composante active de la vie sociale de la région.